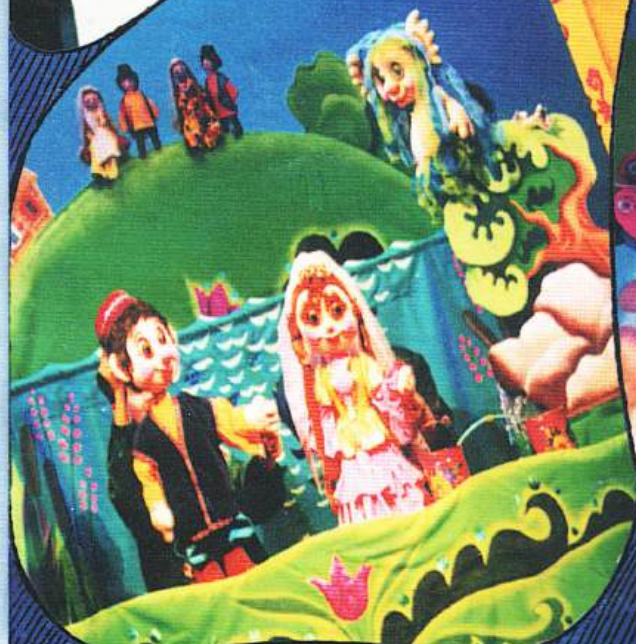

ISSN 0868-4545

Салават күпере

Балалар
журналы

Мин – әкият малае,
Ә син әкият кызы.

Сөйлим сиңа, тыңлап тор –
Чын «Әкият»нең үзендә
Булып кайтты Сыбызгы.

Урман әкиятә

Син беләсеңдер инде! Ишеткәнсең, укыгансыңдыр: без барыбыз да – Әкият балалары. Кешеләрнең тормышы әкияттән башланып киткән. Бар кеше дә, шул ук космонавт та, президент, язучы, галимнәр, алтын куллы эшчеләр, тынгы белмәс авыл кешеләре... Әкият балалары алар.

«Жир йөзендә әкият бар!» – дип җырлана. Әйе шул, бар ул әкият! Казанда да, син яшәгән авылда да, Азнакай, Актанышта, кыскасы, бар җиһанда әкият бар!

Тукай да – әкият малае. Пушкин да әкият тыңлап үскән.

Барын бар да... ләкин кайларда икән соң ул әкият? Кайларда йөри икән?

Борын-борын заманда... хээр алай түгел, әле менә кичә генә Сыбызгы Казан урамнары буйлап чыгып китте. Әкият эзләп инде, әлбәттә.

Һәм ул бер яңалык ишеткән! Казан артындагы бер кара урманда Аю патша жыелыш жыйган. Әлеге жыенда бар урман жәнлек-киекләре, кош-кортлары катнашкан. Еланнар да килгәннәр.

– Житте сезгә! – дигән Аю патша. – Безгә болай талашып яшәргә ярамый! Төлке куян куа, бүреләр пошиларны эзәрлекли! Бу хәлгә чик куярга кирәк!

– Дуслашырга кирәк безгә, әйе бит! – дип сүз кыстырган хәйләкәр Төлке.

– Ә ничек, ничек? – дип кызыксырган кылый Куян.

– Әкият директорыннан сорыйк, – дигән Поши.

– Кит аннан! Әкиятнең директоры буламыни ул!

– Була! – дигән Поши! – Әнә, рәсемен күреп торасыз бит: Роза апагыз Яппарова!

Төлке тагын сүз кыстырган:

– Куян белән без төлке халкын дуслаштыручы кеше белән дә таныш булыгыз.

Директор Роза апа Яппарова.

Кешеләр телендә режиссер дип атала. Әнә бит фоторәсеме – Илдус абый Зиннуров!

– Куян, Илдус абый баш режиссермы?

– Кит, надан! Мәгънәсез сорау бирмә әле! Режиссер булгач башлы була инде ул!

Баш режиссер Илдус абый Зиннуров.

Аю боларны тыңлап-тыңлап торган да түзә алмаган:

– Менә тагын талашырга керештегез. Миндә зур яңалык бар!

Куян баласы:

– Әкиятнең рәссамнәр дигән кешеләре дә була икән! – дигән.

*Баш рәссам
Валентина Губская.*

*Рәссам
Александр Губский.*

Әнкә куян каты итеп аның койрыгыннан тартты, тик утыр янәсе. Ә койрык шарт итеп өзелде. Шуннан бирле куяннарның койрыклары кыска калган ди, имеш. Менә монысы да кечкенә генә әкият булды.

Аю патша һәммәсенә әмер бирде:

– Барыгыз да агачларга тотыныгыз! Яңалыкны ишеткәч, егылып китүегез бар!

– Син дә агач башыннан төш! – диде Төлке Тиен малаена.

– Игътибар! Игътибар! Яңалык! Тыңлагыз! Ишетегез! Белегез! Өр-яңа яңалык!

– Мин бүген, – дип сүзен башлады Аю патша, – төне буе меңьяшәр карт имән белән сөйләштем!

– Карт имән!? – диешеп шаккатты барысы.

– Карт имән телгә килгәнмени!

– Ай-яй! Мең еллык карт имән! Нәрсә диде соң ул?

– Урман бетә! – диде. – Агачлар корый! Озакламый урман буш далага әйләнеп калачак!

Жыендагылар кайгырышып елаша башладылар.

– Урмансыз без нишләрбез соң! – диде Бүре малае күз яшьләрен агыза-агыза.

– Моңа без үзебез гаепле, – диде Аю патша. – Мәсәлән, бүреләр гаепле.

- Бүреләр?!
- Әйе, әйе, нәкъ бүре, төлке ише жанварлар гаепле! Чөнки сез бер-берегез белән дус-тату яшәмисез! Урман-йортта тынычлык, дуслык бетте!
- Нишләп алай булсын! – дип каршы төште Карт бүре. – Урманны без түгел, ике аяклы бүреләр корыта, агачларны да шулар кисә! Таптый, сындыра!
- Аю патша тамагын кырып куйды.
- Әйе, әйе, чөнки тынычлык, дуслык булмаган йортка афәт килүчән! Урман йортта татулык бетүне читтәгеләр күзәтеп кенә тора. һәм алар һөжүмгә дә күчә!
- Безгә нишләргә соң, Аю патша?
- Дуслашырга! – дип кырт кисте Аю.
- Бүренең күзләре маңгаена менде:
- Нәрсә, мин Куян белән яки Эт белән дуслашырга тиешме хәзер! Юк, юк!
- Аю аңа кырын күзе белән генә карап куйды да:
- Казан дигән калада «Әкият» бар. Андагы барлык жәнлек-жанварлар үзара дус яши! Безгә шулардан үрнәк алырга кирәк.
- Аю Агай, Аю агай, теге ние, «Әкият» дип аталган курчак театрымы ул?
- Әйе! – диде Аю. – Сез, Төлкебикә белән Куянкай, бүген үк юлга чыгасыз! Казан каласына! һәм анда «Әкият» театрын эзләп табасыз!

Татар дәүләт «Әкият»
курчак театры бинасы.

Куян:

– Юлга?! Бүген үк?

Төлке:

– Куян беләнме?

Аю:

– Әйе. Житәкләшеп!

Куян:

– «Әкият»не ничек табарбыз соң без ?

Аю патша:

– Сыбызгы ярдәм итәр!

Төлке:

– Милиционермы? Әгәр ул мине Куян белән бергә күрсә! Ул мине шундук кулга алачак бит!

Аю патша:

– Сыбызгы милиционер түгел ул. «Салават күпере» журналы Сыбызгысы!

Урманны коткарып калу сезнең кулда, балакайлар! Барыгыз, күрегез! Кайткач һәммәсен дә сөйләрсез! Бетте! Китегез! Вәссәлам!

Төлке белән Куян сәяхәткә чыгып киттеләр.

Казан янына житәрәк бер тау күрде болар. Куян аптырап сорады:

– Әллә Казан дигәннәре шул тау башында инде?

Төлке белдекле кыяфәттә:

– Ты чо!

– Нәрсә дип әйттең син?

– Урысча әйттем. Чөнки Казанда урысча сөйләшергә кирәк!

– Нишләп алай?

– Модасы шундый! Беләсең килсә!

– Ә мода нәрсә була?

– Модалары? – Төлке уйга калды. – Модалар ул – кешеләр кия торган күлмәк-ыштан!

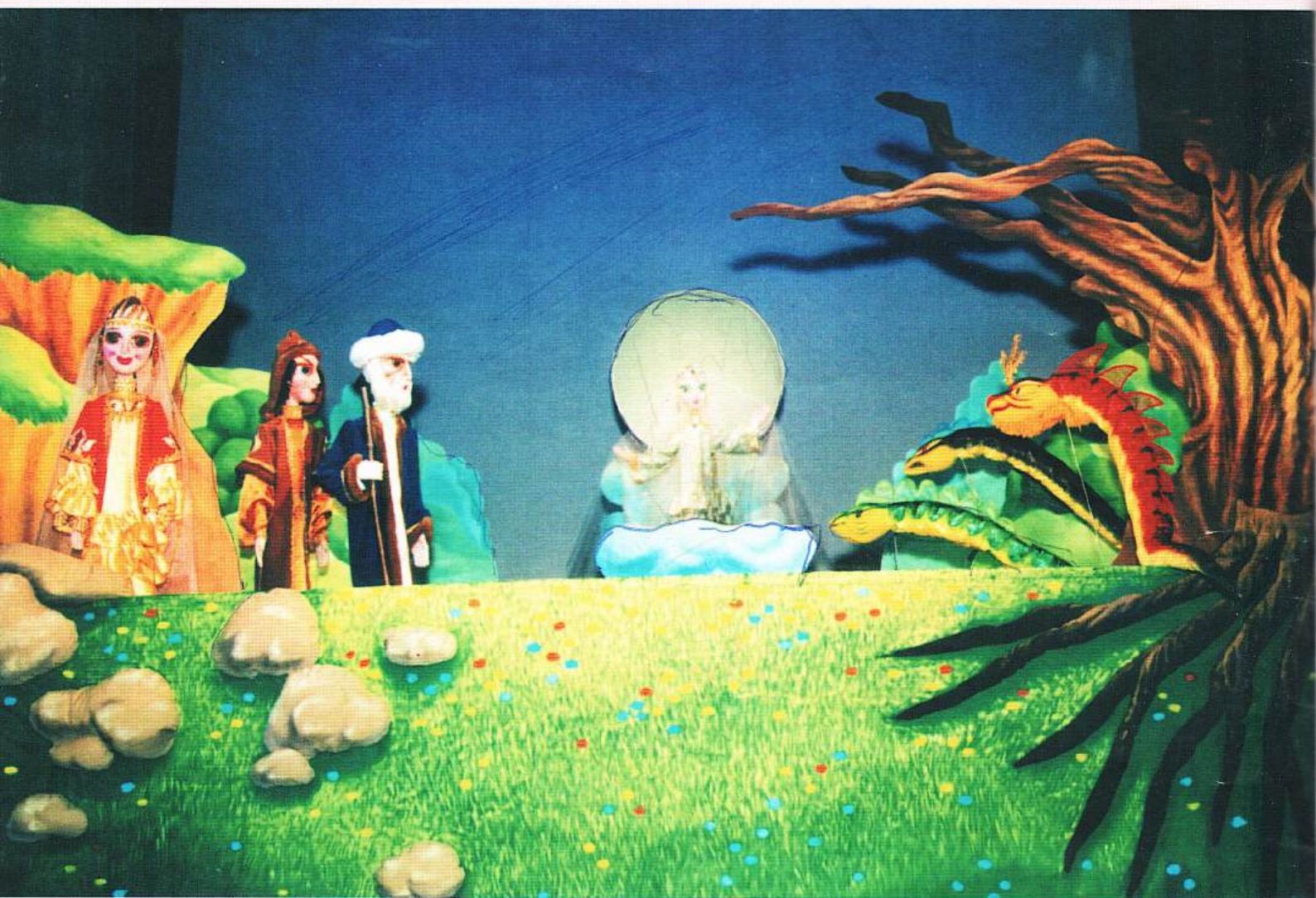
Куян тагын да катырак аптырап:

– Нигә, мәсәлән, безнең куянарның телендә ыштаннарның бернинди катнашы да юк бит!

– Житте! Лыгырдама! Ә теге тау, ул Жылантау булыр! – дип, Төлке кырт кисте дә сызгырып жибәрде. Шулкач ни булганын күрсәгез икән сез! Бар дөнья нурга күмелде, күктә салават күпере кабынды һәм... һәм... шул арада «Салават күпере»нең Сыбызгысы да чабып килеп житте.

Ул урман кунакларын «Әкият» театрына алып та китте. Ә театрда аларны бер бәйләм чәчәк белән директор Роза апалары Яппарова, театр ветераны Галия Таһирова, баш режиссер Илдус абый Зиннуров каршы алдылар.

«Жылантау» (Т.Миңнуллин).

«Әкият»тә әкият башланды. Куян малае Жылантау белән кызыксынган иде бит әле. Иң беренче аларга Туфан абый Миңнуллин язган «Жылантау» әкиятен күрсәттеләр. Әлеге спектакльгә Илдус Зиннуров ижат жылысын өргән булган икән. Сөбханалла! Ул әкиятне караганда урман кунаклары дөньяларын оныттылар. Анда Ай кызы Зөһрә дә бар, Алкын атлы малай белән Алтынай исемле гүзәл кыз һәм... жыланнар мыжгып тора! Юха жылан, Кара жылан, Патша жылан.

Әкият Казанның 1000еллыгына багышланган.

Әнә Бартас бабай нәрсә ди: «Дөнья бит ул акылдан һәм матурлыктан яратылган. Кешеләр дә – акыл белән гүзәллекнең җимешләре».

Ә бер жылан үзенең патшасына нәрсә ди: «Тынычлык дип кычкырасыз, ә үзегез яныгызда чага торган Кара жылан асрыйсыз. Буар жыланнар тотасыз!»

Жыланнар арасында да Тынычлык юк икән, дип Төлке белән Куян бер-берсенә карашып алдылар. Бүген алар икесе янәшә утыралар һәм елмаеп кына сөйләшәләр иде.

Баш режиссер Илдус Зиннуров, композитор Мәсгүдә Шәмсетдинова һәм драматург Туфан Миңнуллин.

Тәнәфес игълан иттеләр.

– Кара, кара, бу Кеше дигәннәрен тәнәфестә дә гел кәнфит суырып кына йөрмиләр икән. Әнә шигырь укыйлар. **(Алдагы битләрдә.)**

Разил Вәлиев шигырьләре

Шагыйрь Разил абыегыз Вәлиевнең әлеге шаян шигырьләре әкиятләр укырга, Курчак театрына барып кызыклы тамашалар карарга яратучы балаларның күңеленә аеруча хуш килер дип уйлыйбыз.

Разил Вәлиев

Мәҗлес

Әтәч коймага кунган,
Мәҗлес җыймакчы булган.

Утыра кунак көтеп,
Тәлинкәдә – бер бөртектә.

Җыелганнар тавыклар,
Караганнар савытка.

Ә савытта – бер ярма...
Кикрикләре кабара.

Тавык явы башлана,
Әтәч алга ташлана.

Узып унбиш өтекне,
Чукуп ала бөртектә.

Үзе шундый сөөнә,
Җырлый «Сарман» көөнә.

Тәлинкәсә бушын буш,
Тик чыкмады, ди, сугыш.

Рәссам Фәрит МУЛЛАХМӘТ

Песи төш күргән

Мич башында йоклаганда
Песи гажәп төш күргән.
Төшендә ул Африкада
Арыслан булып йөргән.

Теләсә кемнең өенә
Шакымый гына кергән.
Кемгә керсә дә, урынны
Биргәннәр аңа түрдән.

Арыслан караватында
Кичен йокларга яткан.
Төшендә ул мич башына
Кире әйләнеп кайткан.

Шул чагында песиебез
Куркып уянып киткән.
Песиме ул, арысланмы, –
Әле дә белми икән.

Безнең диңгез

Эштән кайткач,
Әти әйткән:
«Каян килде
Бу диңгез?
Моңа кадәр
Коры җирдә
Тора иде
Өебез.

Су эчендә
Өстәл, диван,
Зур шкаф
Утрау кебек.
Монда давил
Булган, ахры,
Бөтен җирдә –
Ак күбек».

Әни күп уйлап тормаган,
Елмаеп, болай дигән:
«Диңгез түгел,
Бу, әтисе,
Улыбыз
Юган идән».

Спектакль тәмам булгач, Төлке белән Куян урамга һава суларга чыктылар. Янәшәдәге тауда балалар гөр килеп чана шуа. Һәммәсе тату, дус.

– Һе, – диде Төлке көрсенеп. – Мин гомерем буге сине куып азапланып, хәлдән таеп йөрдем. Ә болар ничек дус, тату. Шуңа күрә кешеләрнең урманнары да таза, төзек. Безнең урман кебек киселеп бетмәгән.

– Әйе шул, шулай шул, Төлке агай. Әйдә без дә шулай дус яшик әле, ә? – дип аның артыннан теркелдәде Куян.

– Һе, – диде, – Төлке. – Дус булсак, булырбыз. Түлке, әнә, теге кыз белән май кебек култыклашып йөрмибез, яме. Алдан ук әйтеп куям!

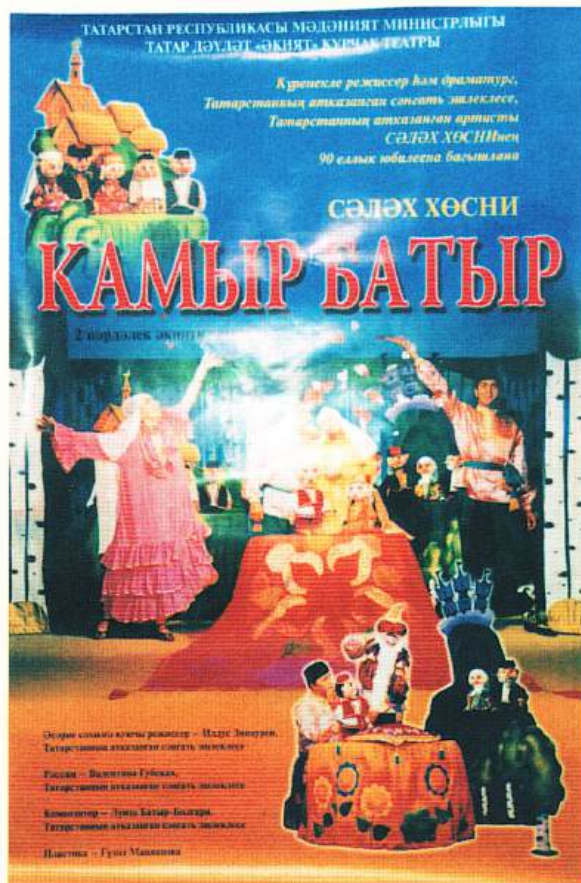
– Чү, чү, – диде Куян. – Болар «Әкият» театрына кереп киттеләр бит.

Сыбызгы аңлатма бирде:

– Камыр батыр белән Сәмбел ләбаса ул. Хәзер «Камыр батыр» дигән спектакль уйнайчаклар. Әйдәгез, без дә керик.

«Камыр батыр» (С.Хөсни). Курчакларны сөйләштерүчеләр – Г.Габдрахманова, Ю.Чуктиев, Р.Фәйзуллина, М.Гайфуллин.

«Камыр батыр» спектакленең афишасы.

«Камыр батыр» спектакленнән күренеш.

Камыр батыр:

«Таңнан торып юлга чыгам,
Жилләр, каршы исмәгез.

Жилләр, каршыма исмәгез,
Өметемне кисмәгез!»

Куян:

– Нигә кайгыра ул Камыр батыр?

Төлке:

– Аның сөөклесен, Сөмбелне Сакалбай урлап киткән!

Куян:

– Ай, Аллам, харап булган икән! Әллә ярдәмгә урман-йорттан Аю патшаны чакырыйкмы икән, ә?!

Камыр батыр:

«Карыйм, карап туймыйм,
Чөчәк аткан бер гөл.

Чөчәк аткан бер гөл –
Син ул, Сөмбел».

Төлке:

– Ярата Камыр батыр Сөмбелне, ярата. Ә мәхәббәт ул барыннан да көчлерәк!

Төлке белән Куян кайтуга, Урман-йортта курчак театры оештырырга булдылар. Аннан соң кешеләр дә урманга агачларны кисеп-ботарларга килмәсләр иде. Театр карарга килерләр иде кешеләр урманга. Ял итәргә, җиләк, гөмбә җыя-җыя Урман театры спектакльләрен карарга!..

Чү, тукта! «Әкият»нең тарихын яхшы белергә кирәк бит моның өчен! Әгәр тарихыңны белмәсәң, син – манкорт. Чыңгыз Айтматов әсәре буенча куелган «Гасырдан озын көн» спектаклен үз күзләре белән күрделәр бит. Манкорт – бабаларның үткәнен, тарихын белмәгән кеше. Ул хәтта туган әнисен дә танымый! Бр-рр! Нинди куркыныч!..

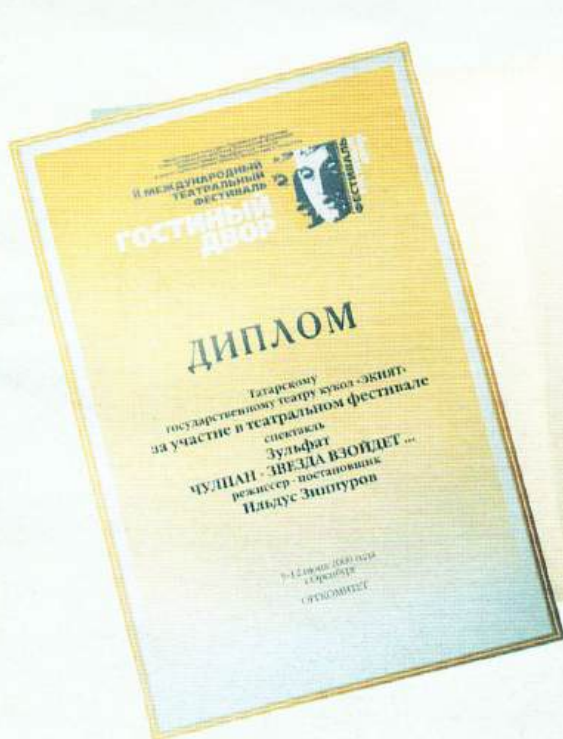
Шулай итеп, Казан каласында һәвәскәр курчак эстрада театры «Беренче дәүләт интернациональ курчак театры»на әйләнеп китә. Һәвәскәрләр – 1932 нче елдан, профессиональ театр исә 1934 нче елдан эшли башлый. Театр «Петрушка октябрьдә» дигән беренче спектаклен күрсәтә. Театрның иҗат юлы әнә шулай башланып китә. Тукайның «Кәҗә белән Сарык» әкиятен буенча беренче татарча пьеса языла.

«Казан турында кыйсса» (М.Гыйләҗев).

«Ана күзләре» (И.Зиннуров).

Курчак театрының күркәм эшләре хакында дипломнар сөйли.

Курчаклар яратучы абый

Сәләх Хөсни
(1912-1974)

Борын-борын заманда түгел, узган гасырда, 1912 елда Казанның Яңа Бистәсендә Мөхетдин Хөснетдинов гаиләсендә дүртенче бала булып бер малай дөньяга килә. Аңа Сәләх дип исем кушалар.

1915 елның кышында әнисе Мәфтуха Кабан күлендә кер чайкаганда бик каты салкын тидерә һәм бер ай үтәр-үтмәстән вафат була. Өч яше дә тулмаган Сәләхне һәм аның ике абыйсын – Фәттаһ белән Галәүне – 12 яшьлек апалары Фатыйма карап-тәрбияләп үстерә (ул газиз энекәшләренә бер үк вакытта Әни дә, Апа да була инде).

Беренче бөтендөнья сугышы, Октябрь революциясе, гражданнар сугышы кебек тетрәндергеч вакыйгалар Яңа Бистәгә зур үзгәрешләр алып килә. К.Насыри исемендәге башлангыч мәктәп ачыла (Сәләх әүвәл шунда укый), пионер-комсомол хәрәкәте башлана.

1925-1928 елларда Яңа Бистәдә балалар һәм яшүсмерләр катнашында төрле бәйрәмнәр үткәргәдәти хәлгә әйләнә. Ул бәйрәмнәрдә яшүсмер Сәләх бик теләп катнаша. Шул ук вакытта газеталарга хәбәрләр, шигырьләр, сценарийлар язу һәм сәхнәдә уйнау, чыгышлар ясау белән дә мавыга.

1931 елда 19 яшьлек сәләтле егетне Ленинградка (хәзерге Санкт-Петербург) Югары режиссерлар курсына укырга жиберәләр. Аннан кайтып, җаваплы эшләрдә эшлөгәннән соң, Сәләхне (бу вакытта инде ул Сәләх Хөсни дигән ир-егет, һөнәре буенча режиссер-драматург була) Татар дәүләт курчак театрына

19 яшьлек Сәләх Хөснетдиновның Ленинградта режиссерларның Югары курсына укыган чагы. 1931.

режиссер итеп билгелиләр. 1940елдан инде ул баш режиссер булып, 1965 елга кадәр әлеге театрда эшли.

Курчакларны һәм, әлбәттә, балаларны яратучы абый, дәртләнөп-канатланып, яңадан-яңа, кызыклы-мажаралы әкияти пьесалар иҗат итәргә тотына. Аның «Дутан батыр», «Камыр батыр» кебек дистәләгән тамашалары балалар күңеленә бик хуш килә.

Театрдагы уңышлы хезмәтләре өчен Сәләх Хөсни Татарстанның атказанган артисты, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе дигән мактаулы исемнәргә лаек була.

«Эш күрсәткән ирне ил онытмас», – диләр. Тарихта якты эз калдырган Сәләх Мөхетдин улы Хөсни исеме дә халкыбыз күңелендә мәңгә яшәр.

1

2

3

1. Курчаклар яратучы абыйның тууына 90 ел тулган көннәр. С.Хөснинең улы Роберт һәм кызы Дамирә театрның баш режиссеры Илдус Зиннуров янында. 2002.

2. С.Хөсни оныкларының балалары Лира (уңда), Рөстәм һәм Линара. Курчак театрында бабалары әсәре буенча куелган «Камыр батыр» спектаклен караган көнне төшкән сурәт. 2002.

3. Казанның Ш.Мәрҗани исемендәге 2 нче татар гимназиясендә 2002 елның 7 октябреннән 2003 елның 30 гыйнварына кадәр С.Хөснинең тормышын, иҗатын һәм сәхнә эшчәнлеген яктырткан күргәзмә эшләде.

«Әкият» театрына һич кенә дә әкият дип кенә карамагыз! Тау күчерергә сәләтле Алып батыр «Әкият» театрын дөнья буйлап сәяхәткә дә алып чыга икән.

1994 нче елда ике мәртәбә Германиядә булганнар, аннан соң өч тапкыр Төркиядә. Франция, Болгария фестивальләре! Дөнья буйлап йөргән театр ул «Әкият».

Илдус Зиннуров «Ана күзләре» исемле спектаклен Польшада «Ломжа» курчак театрында поляк артистлары белән дә куйды.

Менә шуның белән Урман әкиятен дә тәмам, балалар! Тфү, тфү, телебезне корт чаксын! Ничек тәмам булсын! «Әкият» бар бит әле безнең! «Әкият» театры булгач, анда көн саен яңа әкият туып тора чак, әлбәттә. Ышанмыйсызмы? Ышанмасагыз, үзегез килегез дә карагыз, яме. Кар таулары артында түгел ул. Казан каласында. «Сим-Сим, ач ишекне!» дип әйтсәң, ишекләре шундук ачылып китәчәк!..

«Сим-Сим, ач ишекне! Без киләбез».

Курчак театрының адресы: 420107, Казан, Луковский урамы, 21 нче йорт.

Телефоннар: 38-94-71, 38-90-44, 38-92-72

«Гали баба һәм кырык карак» спектакленнән күренеш.

ЖУРНАЛНЫ ГАМӘЛГӘ КҮЮЧЫЛАР:
ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖИР,
МИЛЕК МӨНӘСӘБӨТЛӨРЕ МИНИСТ-
РЛЫГЫ, ТАТАРСТАН ЯЗУЧЫЛАР БЕРЛЕ-
ГЕ ИДАРӘСЕ һәм РЕДАКЦИЯ КОЛ-
ЛЕКТИВЫ.

1990 елның март аеннан бирле
чыга.

УЧРЕДИТЕЛИ: МИНИСТЕРСТВО ЗЕ-
МЕЛЬНЫХ И ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТ-
НОШЕНИЙ РТ, ПРАВЛЕНИЕ СОЮЗА
ПИСАТЕЛЕЙ РТ И КОЛЛЕКТИВ РЕ-
ДАКЦИИ.

Основан в 1990 году.

На татарском языке.

Татарстан Республикасы Мәгълүмат
һәм матбугат министрлыгы тара-
фыннан 96 нчы номер бөлен
төркәлдә.

Баш мөхәррир
Зиннур ХӘСНИЯР

Баш мөхәррир
урынбасары
Вакыйф НУРИЕВ

Җаваплы сәркатип
Ләбиб ЛЕРОН

Бизәләш мөхәррире
Фәрит МУЛЛАХМӘТ

Компьютер дизайны
Фидель ХӘСӘНОВ

Исәп-хисап бүлгә
Рәмзия САЛИХ

Тышлыкта Фәрит МУЛЛАХМӘТ һәм
Фидель ХӘСӘНОВ коллажы,

Мәктәпкәче яшьтөгә һәм кече
яшьтөгә мәктәп балалары өчен.

Адрес редакции:
420012 г. Казань, ул. Муштары, 14.
E-mail: ck-sxn@newmail.ru

«Салават күпере» журналының
компьютер үзгәндә җыелды һәм
төсләргә бүленде.

«Идел-пресс» полиграфия нәшрия
комплексы» дәүләт унитар
предприятиясә.

Казан, Декабристлар урамы, 2 нче
йорт.

Производствого бирелде 20.02.2004 ел.

Басарга кул куелды 20.02.2004 ел.

Көгазь форматы 60x100 1/8.

Гарнитура – Прагматика.

Офсет ысулы бөлен басыла.

Тиражы 13001 данә. Заказ Э-108.

Оренбургта барган «Гостинный двор» фестивален
йомгаклау көне. Р.Яппарова, Россиянең халык
артисты, режиссер Р.Исрафилов, И.Зиннуров. 2003.

Илдус абый Зиннуров
Германиядә куелган
«тимер кеше»гә жан
өрмәкче була, ахрысы.

Рязань шәһәрәндә үткәрелгән Халыкара курчак теа-
трлары фестивале вакытында: Р.Яппарова, Воронеж
курчак театрының баш режиссеры В.Вольховский,
И.Зиннуров. 2003.

Ләбиб Лерон

Курчак театрында

Курчаклар сөйләшә белә,
Курчаклар уйный белә.
Алар да безнең шикел...
Шаяра, уйный, көлә...

Үзләренә кунак булып,
Жыйналып килсәк әгәр,
Барчабызны шаккаттырып,
Тамаша күрсәтәләр.

Матур итеп, моңлы итеп
Жыр җырлыйлар курчаклар...
Кушылып җырлыйсы килә
Курчакларга шул чакта.

Дию, Көрлә, Шүрәле дә,
Хан кызы да бар монда...
«Кайда!» – димә, беләсең ич –
Курчак театрында!

«И, кызык Шүрәле!..» (Г. Зәйнашева).

Артистлар: Рәмзия Фәйзуллина, Ришат Гыйздәтуллин.